

GAO

Mali Cumhuriyeti'nde şehir.

İslâm kaynaklarında adı Kevkev, Batı kaynaklarında Kawkaw, Gogo, Kaukau, Kookou, Kankou şeklinde geçer. Nijer nehri'nin sol kıyısında ve Tilemsi vadisinden gelen kervan yolunun nehre ulaştığı noktada yer alır. Şehrin adının, Arapça karışımı yerli dillerindeki "kral şehri" anlamını taşıyan Kokoy Karya'nın kısaltılmış şekli olduğu sanılmaktadır.

Muhtemelen VII. yüzyılın son yıllarında Songaylar'ın Kukia'dan (Gugia) çıkarılabildikleri Sorko-Fârân balıkçıları tarafından kurulan Gao, kervan yolları üzerinde bulunmasından dolayı kısa zamanda önemli bir ticaret merkezi haline geldi ve bu durum, IX. yüzyılda ortaya çıkan Kevkev Krallığı'nın bölgedeki diğer krallıkları kendine bağlayacak kadar güçlenmesinde rol oynadı. Devletin idare merkezi olan Gao, sonraları bölgenin İslâmiyet'i kabulünde büyük etkileri görülen müslüman tüccarların sık sık uğrayıp buldukları bir yerdi. Meşhur Hâricî lideri Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin, Zenâte kabilesinden bir tüccar olan babasının Kevkev'de ikamet ettiği sırada 270 (883) yılı dolaylarında doğduğu bilinmektedir. Şehir 890 yılına doğru Songaylar'ın eline geçti. X. yüzyıl coğrafyacılarından Mühellebî'den aldığı bilgileri nakleden Yâkût, Kevkev hükümdarlarının erken dönemde ve tebaalarından daha önce İslâmiyet'i kabul ettiklerini, şehirde sultanla maiyeti için bir cami bulunurken çoğu hayvancılıkla uğraşan halktan müslüman olanların namazgâhta namaz kıldıklarını söyler. Songaylar'ın Zâ hânedanının on beşinci hükümdarı Kosoy'un müslüman olduktan sonra idare merkezini Kukia'dan Gao'ya taşınması (400/1009-10) şehrin tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bundan sonra Gao hızla büyüyerek çok daha geniş bir bölgenin siyasi ve ticarî merkezi haline geldi. Ebû Ubeyd el-Bekrî Gao şehrinin iki kısımdan meydana geldiğini, ortasında hükümdarlık sarayının da bulunduğu merkezî kısımda yerli halkın, diğerinde ise müslüman tâcirlerin oturduğunu, Araplar'ın halkı Bazarkâniyyîn diye adlandırdığını, krallarına "kandâ" denildiğini ve tahta yeni bir kral çıktığında kendisine bir yüzük, bir kılıç ve Kur'an verildiğini yazmaktadır.

1324 yılında Songay Sultanı Asıbay mağlûp olduğu Mali Sultanı Gongon Mü-

sâ'ya biat etti ve küçük yaşlardaki iki oğlunu da ona rehin verdi. Fakat on beş yıl sonra bunlardan Ali Kolen kaçarak Gao'ya döndü ve yeniden hâkimiyet kurup Songaylar'ın Sonni hânedanı dönemini (1339-1493) başlattı. Bu hânedan zamanında önemi daha da artan Gao refah ve bolluk yönünden zirveye ulaştı. İbn Battûta, 1352 yılında gezdiği Gao'nun en büyük ve en güzel zenci şehirlerinden biri olduğunu söyler. Sonni hânedanının son büyük hükümdarı Sonni Ali (Ali Ber) Tinbüktü ve Cenne'yi de alarak ülkenin sınırlarını genişletti (1473). Fakat yerine geçen oğlu Sonni Baru, babasının kumandanlarından Muhammed Tûrî tarafından hükümdarlıktan uzaklaştırıldı ve Sonni hânedanının yerine Askıya hânedanı kuruldu. Songay Sultanlığı'nın en büyük hükümdarı olan Muhammed Askıya (Tûrî) zamanında ve ondan sonra da başşehir olmaya devam eden Gao XVI. yüzyıl boyunca önemini korudu. Bu yüzyılın başında burayı gezen Afrikalı Leon şehrin büyük bir yerleşim merkezi olduğunu, surlarının bulunmadığını, evlerin büyük bir kısmının biçimsiz görünmesine rağmen sultan ve devlet erkânına ait saraylarla konakların güzel olduğunu ve halkın da çoğunlukla zengin tüccarlardan meydana geldiğini yazmaktadır.

1591'de şehrin zenginliğini duyan Fas Sultanı Ahmed el-Mansûr, Askıya hânedanının zayıflığından istifade ederek Tinbüktü ile birlikte Gao'yu ele geçirdi; ancak ordu girmeden önce halk şehri boşalttığı için Faslılar'ın eline önemli bir ganimet geçmedi. Bu tarihten sonra XVIII. yüzyıla kadar Askıyalar Gao'da Faslı paşaların emrinde hüküm sürdüler. Şehir 1680 yılında Tuaregler'in eline geçti.

1688'de Mansûr Seniber Paşa şehri geri aldıysa da burada devamlı kalacak bir garnizon bırakmadığı için Fas hâkimiyeti yavaş yavaş ortadan kalktı ve 1770'te Tinbüktü'nün arkasından Gao da tekrar Tuaregler'in kontrolüne girdi. 1854'te H. Bart burayı ziyaret ettiği zaman şehir 300-400 kulübeli bir köy haline gelmişti ve bir kule ile Muhammed Askıya'nın, türbesinin de içinde bulunduğu büyük caminin harabelerinden başka eski döneme ait bir şey kalmamıştı. Ancak Fransız işgalinden (1898) sonra burası yeniden büyüyerek bölgenin merkezi oldu.

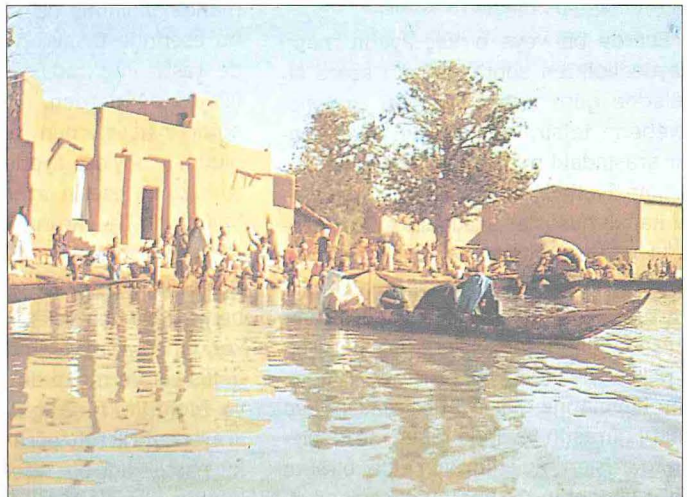
Bugün Mali'de bir il merkezi olan Gao yine önemli yolların kesiştiği bir kavşak noktasındadır. Tuaregler'le Songay ve Faslılar'ın melezleşmiş torunlarından oluşan nüfusun (1978'de 54.874) çoğunluğu Nijer nehri kıyısında toplanmıştır. Şehrin çevresinde sulama ile pirinç, buğday ve süpürge darısı ziraatı yapılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübî, *Târîh*, I, 193-194; Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 883; İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 11-12, 38, 132; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 495; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 379-380; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, V, 274-275; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'târ*, s. 502-503; Vezzân ez-Zeyyâtî, *Vaşfü İfrîkiyye*, II, 169-170; J. S. Trimmingham, *Islam in West Africa*, Oxford 1962, s. 27, 28, 84, 144, 146 vd.; a.mlf., *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 84-90, 101, 102; J. O. Hunwick, "Religion and State in the Songay Empire 1464-1591", *Islam in Tropical Africa* (ed. I. M. Lewis), Oxford 1966, s. 296-304; Selâhaddin el-Müneccid, *Memleketü Mâlî 'inde'l-coğrafiyyine'l-müslimîn*, Beyrut 1402/1982, s. 33, 34, 108-109; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1984, s. 43, 47-48; M. Histekette, *The Development of Islam in West Africa*, London 1984, s. 10, 14, 32-33; G. Yver, "Gogo", *IA*, IV, 804-806; Maurice Delafosse, "Songhoy", *a.e.*, X, 759-760; R. Cornevin, "Gao", *EI*² (İng.), II, 976-978.

RIZA KURTULUŞ

Gao'dan
bir görünüş -
Mali Cumhuriyeti